پڕاگماتیک و پەروەردە - فێرکردن

پێشکەشکەری سیمینار : د. نەوزاد ئەنوەر عومەر
بەشی زمانی کوردی

ڕۆژی پێشکەشکردن :٢٠١٧/١٢/٥

شوێن :هۆڵی مامۆستا تاهیر بکر

E-mail: nawzad.anwer@ koyauniversity.org

semenar cod:FEDU.SE178536

پڕاگماتیک و پەروەرد - فێرکردن

بێگومان پەروەردەوفێرکردن لەکۆمەڵگا مرۆیەکاندا بەیەکێک لەبنەڕەتترین چالاکییەکان دەژمێردرێت، بەردەوامبوونی کۆمەڵگایی مرۆیی بە گواستنەوەی میراتی ئەو کۆمەڵگایە بۆنەوەکانی دواتر؛ بەستراوەتەوە .ئەمرۆ فێرکردن بەیەکێک لەنیشانە بنەڕەتییەکانی ئاستی پێشکەوتویی کۆمەڵگاکان دەژمێردرێت .ئەندامانی هەرکۆمەڵگەیەک بەپێی دابونەریتی ئەوکۆمەڵگایە پەروەردە دەکرێن، تابتوانن بەپێی ئەو دابونەریتە ڕەفتار بکەن .فێرکردن بریتیە لەچۆنیەتی پرۆسەی گواستنەوەی زانست، یاساکان، نەریت و ڕەفتار و لێهاتووییەکانی کۆمەڵگایەک بۆتاکەکان وئەندامە نوێیەکان .پەروەردەش، پڕۆسەی گواستنەوەی میراتی کۆمەڵایەتی وکەلتوری نەوەیەکە بۆنەوەیەکی تر، یاچۆنیەتی بە کۆمەڵایەتی کردنی منالان و چۆنیەتی فێرکردنی شێوازەکانی کرداری کۆمەڵگای ئەو ناوچەیەیە کەتیای دەژین.

واتاکانی پەروەردە بەقەد فراوانی کۆمەڵگاکان فراوان بوون، بەقەد ژمارەی گەلان زۆربوون، هێندەی جیاوازی بیریاران و قسەکە رانیشی جیاوازن، فرە ڕەنگە بەقەد ڕەنگی ئەو دامەزراوە و سیستەمانەی کە بەرجەستەیی کاری پەروەردەیی دەکەن .ڕیشەی پەروەردە بەقەد بیری مرۆڤایەتی دێرینە، پڕۆسەی پەروەردەیی لەگەڵ بوونی مرۆڤ لەسەر زەویدا بوونی هەیە .

ئەركى پەروەردە لەم خاڵانەی خوارەوەدا دەخەینەڕو:

١ -گواستنەوەی شێوازە ڕەفتاریەكان بۆتاكەكانی ناو كۆمەڵگە.

٢ -گواستنەوەی كەلەپوری كەلتوری لەنەوەكانی پێشوەوە بۆ نەوەكانی دواتر.

٣ -گۆڕانكاریكردن لەكەلەپوری كەلتوریدا، گۆڕینی پێكهاتەكانی سەرەرای لابردنی ئەوشتانەی بۆی سودمەندن .

٤ -پێدانی ئەزمونی كۆمەڵایەتی بەتاكەكەس، ئەمەش بریتیە لەبەهاو بیروباوەر و سیستەم وداب و نەریت و ڕەفتاری ئەوكۆمەڵگەیەی كە تاكەكان تیایدا دەژین.

٥ -ڕۆشنبیركردنی تاك بەزانیارییە هاوچەرخەكان، كە بونەتە شەپۆل و شۆرشێك بەڕووی ژیان و ئەزمونی كۆمەڵگەكاندا .

٦ -بەهێزکردنی توانای گونجانی تاکەکان لەگەڵ بەها کۆمەڵایەتییەکان و ئاسانکردنی پەیوەندییەکان و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان.

٧ -ئامادەیی تاکەکان بۆهەندێ ڕۆڵی کۆمەڵایەتی چاوەڕوانکراو .

• **<u>زمانی ڕاڤەکردن:</u>**

•١ -(زمانی بەرز)ستاندار،نەتەوایەتی : (ئەوزمانەیە کە لە سنوری وڵاتێکدا لەهەموو بوارەکانی ژیاندا بەکاردێت .مەبەست لەبوارەکان قوتابخانەو دادگاو شەقام وماڵ ومزگەوت وفەرمانگەکانە، هەروها سێ ئەرکی سەرەکیش دەبینێ کەبریتین لە) :محمدمعروف٣٥٧:٢٠١٠(

•ا -بەڕێوەبردنی کاروباری بەڕێوەبردن و پەروەردەیی و تەندروستی وکۆمەڵایەتی .

•ب -گەشەپێکردنی کەلتوری هاوبەش کەخەڵکی کۆدەکاتەوە.

•ت -پتەوکردنی گیانی نیشتمانی و نەتەوایەتی هەستی هاوڵاتیەتی بۆگرێدانی خەڵک بەیەکتریەوە.

•ئەو زمانە حکومەت فێری هەموو هاونیشتمانیانی دەکات، کە ئەمەش کارێکی زۆرگرنگە . بێگومان زمان ناسنامەی کۆمەڵایەتییە، یەکێکە لەگرینگترین توخمەکان، کەکاری یەکخستنی ئەو کۆمەڵگایە دەکات.

٢ -(زمانی ئاسایی)ڕۆژانە،بەرژەوەندی بەخش،نزم :(ئەم جۆرەی زمان لەلایەن زۆرینەی خەڵکەوە قسەی پێدەکرێت، کە بریتیە لەبەکارهێنانی زمان بۆ پەیوەندیکردن و جێبەجێکردنی کاروباری ڕۆژانە لەڕێگەی دەربڕاوە زمانیەکانەوە لەشێوەی نوسین وئاخاوتن لە هەڵوێستە جیاجیاکاندا .ئەو شێوازە زمانیەیی کە بۆمامەڵەکردن وکڕین وفرۆشتن و قسەکردنی نێوان هاوڕێیان و ئەندامانی یەک خێزان و کرێکارو خاوەن کارو پزیشک و...هتد .

هەریەک لەو بەکارهێنانەی زمان بەپێی مەبەستی دیاریکراو، هەڵوێستی ئاخێوەران و ئەو سیاقەی ئاخاوتنەکانی تیادا بەکاردێت و پلەوپایەی بەشداربوانی ئاخاوتن وئەو بابەتەی لەبارەیەوە دەدوێن جیاواز دەبێ .

نزیككردنەوەی زمانی پەروەردە – فێركردن لەدەوروبەری خوێندكارەوە

مەبەست لەنزیككردنەوەی زمانی پەروەردە و فێركردن لەدەوروبەری خوێندكار ئەوەیە ،كە مامۆستا هەوڵبدات ئەو زانست و زانیاریەی كە مەبەستیەتی فێری خوێندكارانی بكات، دەبێت، بێت شتێك یان دیاردەیەك لە دەوروبەری خوێندكار بدۆزێتەوە كە خوێندكارەكە حەزبە و شتەبكات و بەجوانی بیناسێ، هەروها ئەوشتە یان دیاردەیە لەگەڵ ئەو زانیاریەی مامۆستا لەیەكتری بچن و پەیوەندیەك هەبێت لەنێوانیاندا .بەم نموونانە ئەمە ڕووندەكەینەوە . بۆنموونە :كاتێك مامۆستا دەیەوێت پیتی)ن،ت،ث،ی،یێ(فێری خوێندكارەكانی بكات، مامۆستا دێت شتێك لەدەوروبەری خوێندكارەكە دەبینێتەوە، كەهەموو خوێندكارەكان پێی ئاشنان و لەمێشكیاندا هەڵگیراوەو هەركاتێك بیانەوێت دەیهێننەوە بەرچاویان.

ماموستاکە دێت باسی خواردنی کفتەیان بۆدەکات، کەهەموو خوێندکارەکان بەم خواردنە ئاشنان و خواردویانە، لەسەرەتا پێیان دەڵێت ئەم پیتی)ن(وەک ئەوە وایە کەدایکت کفتەیەکت لەناو قاپێک بۆدابنێت، پیتەکە بە قاپێک کفتەیەکی تێدابێت دەچوێنێت

لەگەڵ ئەوەی هەر کۆمەڵگەیەک کەلتورێکی تایبەتی بەخۆی هەیە، بەڵام هەندێک تایبەتمەندی هەیە گشتییەو لە هەموو کەلتورەکاندا بوونی هەیە.

• ١ -کەلتور پرۆسەیەکی مرۆییە :تایبەتە بەخودی مرۆڤەوە بەخوی مرۆڤەوە نەک شتەکانی دیکە،سەرجەم بونەوەرانی دیکە بۆیان نییە هاوبەشی ئەم تایبەتمەندیەیی مرۆڤ بکەن.

٢• -کەلتور پڕۆسەیەکی وەرگیراوە :مرۆڤ کەلتور لەدەوروبەرەوە وەردەگرێت دایک وباوک،یان سەرکردە ئاڕاستەکەران یان ئامرازەکانی ڕاگەیاندن.

٣• -کەلتور پڕۆسەیەکی گۆڕاوە :دەگۆڕێت و لەجولەدایە زۆربەی جار ڕوەو باشتر بوون دەجولێ، واتە پەرە دەسێنێ.

٤• -کەلتور پرۆسەیەکی تەواوکارییە :پێویستییەکانی مرۆڤ پردەکاتەوە دەروونی مرۆڤەکان ئاسودە دەکات، چونکە بابەتە هزریەکان دەبەستێتەوە بەڕۆح و دەرونەوە.

٥ -کەلتور پرۆسەیەکی بەردەوامە :کەلتور موڵکی تەنیا کەس ونەوەیەک نییە، بەڵکو نەوە دوای نەوە دەگوازرێتەوە، ناتوانرێت دەست بەسەر هیچ کەلتورێکیشدا بگیرێت.

٦ -کەلتور پرۆسەیە توانای گواستنەوەی هەیە :لەنەوەیەکەوە بۆنەوەیەکی دیکە دەگوازرێتەوە لەناو کۆمەڵگەیەکدا، هەروەک چۆن دەتوانرێت .لەکۆمەڵگەیەکەوە بۆکۆمەڵگەیەکی تر بگوازرێتەوە، بۆیە توانای ئەوەشی هەیە لەسەر ئاستی گەلان بڵاوبکرێتەوە.

٧ -کەلتور پڕۆسەیەکە، شێوازی ژیان دیاری دەکات :بەومانایەی کە مرۆڤ لەکەلتورەوە شارەزای ڕەفتاری کۆمەڵە کەسێکی دیاریکراو دەبێت و دەتوانێ پێشبینی ئەو شتەبکات کەتاکەکان لەچوارچێوەی ڕەفتارێکی کۆمەڵایەتیدا ئەنجامی دەدەن، چونکە کەلتور شێوازێکی دیاریکراو لەژیان و کاروبارەکانی ژیان دەسەپێنێ بەسەر نەوەکانی خۆیدا.

بۆنموونە، ئەگەر ئەم پەندانەی خوارەوە وەرگرین تێکەڵیان بکەین بەزمانی پەروەردە وفێرکردن، دەبینین هەریەکێکیان کۆمەڵێک بابەت لەخۆ دەگرێت ومامۆستاش فێری خوێندکارەکانی دەکات، خوێندکارەکانیش، ئەگەربابەتە پەروەردەیەکانیان بۆ ڕاڤە بکرێت باشتر فێری دەبن و لەبیری ناکەن، هەروها لەکاتی گفتوگۆ کردنیشدا دیسانەوە بۆپاڵپشتی قسەکانیان بەکاری دەهێنن.

١ -هێز لە یەکێتی دایە.

٢ -بەرد لەماڵی خەڵکی مەگرە کەماڵی خۆت لەشوشەیە.

٣ -خزم گۆشتیشت بخوات ئێسکت ناشکێنێ.

٤ -ژیری بەگەورەو بچوکی نییە .

بنەماکانی هاریکاری لای مامۆستا

مامۆستا لەکاتی ڕاڤەکردنی وانەکاندا هاریکاری خوێندکار دەبێت بەوەی کە ئەوەندەی زانیاری پێویست بێت و پەیوەندیداربێت بەبابەتەکەوە دەیگەیەنێتە خوێندکارو ئەو زانیاریانەی کە بەخوێندکاری دەڵێت هەموویان ڕاست و دروستن وپەیوەندی ڕاستەوخۆیان بەوبابەتەوە هەیە کە دەیڵێتەوە،باشترین شێوەو شێوازیش هەڵدەبژێرێت بۆ وتنەوەی وانەکەی .بەم جۆرە دەبینین مامۆستا پەیرەوی تەواوی بنەماکانی هاریکاری دەکات لەکاتی وتنەوەی وانەکەیدا، هەروها مامۆستا لەکاتی وانە وتنەوەدا زۆرجار جەخت لەسەر هەندێک شتی گرینگی ناوبابەتەکە دەکاتەوەو زیاتر لەجارێک دووبارەی دەکاتەوەو پێشیان دەڵێت کە ئەمەگرینگە بیزانن، یاخود لەدوای ئەوەی وانەکەی بەتەواوی ڕاڤەکرد، پرسیاریان لەم شتانە لێدەکات و دووبارە و سێ بارەیان دەکاتەوە،

یان پێیان دەڵێت پێویستە لەسەرتان ئەمە وەکو ناوی .خۆتان فێرببن و بیزانن،بەچەندین ڕێگا مامۆستا هاریکاری خوێندکار دەبێت، بەم جۆرە خوێندکارەکان هەستدەکەن کەمامۆستاکە هاریکاریان دەکات وئەم شتانە لە تاقیکردنەوە کاندا دەهێنێتەوە.

•زۆرجاریش هەیە، مامۆستا بنەماکانی هاریکاری دەبەزێنێت، لەکاتی وانە وتنەوەدا زانیاری زۆر باسدەکات لەسەر بابەتەکە و شتەکان دووبارە ناکاتەوە بەخێرایی بەسەر بابەتەکەدا دەڕوات، گرینگی نادات بەهیچ شتێکی ناو بابەتەکەو هەموویان وەکو یەک باس دەکات و بەشێوازێکی لێڵ و هاوواتایی زۆر بەکاردەهێنێت و تەمومژی لەقسەکانیدا هەیە، گرینگی بە بابەتێکی دیاریکراو نادات وهیچ بابەتێکیان زەق ناکاتەوە لە هەموویان وەکو یەک دەدوێ .

ئەم جۆرە وانە وتنەوەیە لەکاتی تاقیکردنەوەدا خوێندکار زۆر ماندودەکات،چونکە خوێندکار دەبێت بابەتەکە زۆر بەباشی بخوێنێتەوەو ئەوەی کە مامۆستا باسی کردوە چەندین جار بەسەریدا بچێتەوە.

•زمانی تاقیکردنەوە، لەوکاتەی کەمامۆستا هاریکارەو بنەماکانی هاریکاری نەبەزاندوە زمانێکی زۆر ئاسانەو پرسیارەکانیش لای خوێندکار بەئاسان ئەژماردەکرێت و بەباشی وەڵامی پرسیارەکان دەداتەوە، بەڵام کاتێک مامۆستا بنەماکانی هاریکاری دەبەزێنێت زمانی تاقیکردنەوەکانیش گران دەبن و پرسیارەکانیش بەگران ئەژمار دەکرێن.

بنەماکانی هاریکاری لەلای خوێندکار

خوێندکار لەوەڵامدانەوەی پرسیارەکاندا دەبێت هاریکاربێت وبنەماکانی هاریکاری نەبەزێنێت لە وەڵامدانەوەدا، پرسیارەکە چ داواکارییەکی تێدایە خوێندکار بەپێی ئەو داواکاریە وەڵام بداتەوە نەکەم و نەزۆر نەنوسێ، هەروها وەڵامەکەی پەیوەندی ڕاستەوخۆی بە داواکاری پرسیارەکانەوە هەبێت و شێوازی وەڵامدانەوەکەشی ڕوون و ئاشکرابێت و تەمومژیی و لێڵی و فرەواتایی و هاوبێژی لەوەڵامەکاندا بەدی نەکرێت .بەم جۆرە خوێندکار هاریکار دەبێت و لەوەڵامدانەوەکانی سەرکەوت و دەبێت ونمرەی باش لەتاقیکردنەوەکان بەدەست دەهێنێت . بەڵام ئەگەر بێت وخوێندکار هاریکار نەبێت، واتە بنەماکانی هاریکاری ببەزێنێت بەم شێوەیەی خوارەوە وەڵامی پرسیارەکان بداتەوە، هەندێکجار خوێندکار وەڵامی پرسیارەکان بەچوار یان پێنج وشەیەک دەداتەوە، کەئەمەش وەڵامی پرسیارەکە نییە بەتەواوی،

یان هەرچی زانیاری هەیەتی لەسەر ئەوبابەتە هەمووی دەنوسێت جا ئەوەی پەیوەندی بەپرسیارەکەوە هەبێت یان نەبێت، یاخود هەندێک جار شێوازی وەڵامدانەوەکەی ڕوون نییە لێڵ وتەمومژاویە وشەی فرەواتاو هاوبێژ بەکاردەهێنێت، بە مامۆستا دەڵێت من مەبەستم ئەو وەڵامەیانبووە،

هێزی وشەو جیاوازی وشەکان

یەکێک لەبابەتە پڕاگماتیکیەکان ئاماژەیە، قسەکەر لەبارەی شتێکەوە قسەدەکات و بیرۆکەیەک دەردەبڕێت، بەبەکارهێنانی کۆمەڵێک ڕێساو نەرێتی ڕەمزیی زمانەکە بۆ ئەوەی لەگەڵ دەوروبەری زانیاریە هاوبەشەکان بمانسازێنێ، بەڵام لەم بارەدا قسەکەر تەنها قسە ناکات، بەڵکو ئەو قسەکردنەی لە پێناو جۆرێک لەمەبەستە (illocution)یان کردەیەکی گەیاندنە(communicative act)

ئەو گوتەیەی قسەکەر بەکاری دەهێنێ، نەک هەرئاماژە، بەڵکو هێزێکی ڕەوانبێژیی و مەبەستداریشی هەیە.واتایەکی پڕاگماتیکیمان هەیە، کە ئاماژەیە یان ئاماژەیەکی بیرۆکەییە، یەکێکی تر هێزی ڕەوانبێژیی ومەبەستە (illocutionary force)لێرەشەوە دەتوانین جۆری سێیەم دەستنیشان بکەین .

کاتێک گوتەیەک ئەنجام دەدرێت، کەسی یەکەم گوزارشت لە واتایەکی مەبەستدار دەکات کە ئامانج لێی نەک هەرتێگەیشتنە، بەڵکو جۆرێک کاریگەریشی لەسەر کەسی دووەم هەیە، یان بۆ ترساندنیەتی، یان بۆ قەناعەت پێهێنانیەتی، یان بۆکارتێکردنە، یان بۆ هەستکردنە بەبونی ئامانجێکی هاوبەش یا بەرژەوەندیەکی هاوبەشە.

ئۆستن گەیشتە ئەوەی هەریەک لەکردەکانی ڕاپەڕاندن ونارِاپەڕاندن ناتوانن مەبەستەکانی تری ئاخاوتن لێکبدەنەوە، پەنای بردە بەر هێزەکان و بۆ دەرخستنی چۆنیەتی گەیاندن لەکردەی ڕاپەڕاندندا سێ جۆرە هێزی دیاریکرد کەبریتین لە:

١ -واتای فۆڕمی : locution actمەبەست لەم زاراوەیە کردەی درکاندنی ڕستەی تەواوە، کە لەگەڵ یاسا ڕێزمانییەکانی زمانەکەدا گونجاوبێت.

٢ -واتای نافۆڕمی : illocution actمەبەست لەم زاراوەیە ئەو کردانەیە کەقسەکەر بەهۆی دەربڕینێکەوە دەیکات، فۆڕمی ڕستەکە پرسیاریە بەڵام مەبەستی داخوازیە.

٣ -واتای کاریگەری یان پاشکار : perlocutionery actئەو کاریگەرییە کەقسەکەر لەسەر گوێگر دروستی دەکات، وەکو ملکەچ بون بۆفەرمانەکان، یان قەناعەت پێهێنان بە ئامۆژگاری،یان باوەرکردن یان باوەڕنەکردن بەقسەکانی.

کاتێک باس لەئاماژەو هێزی ڕەوانبێژی ومەبەست و پاشکار دەکەین .مامەڵە لەگەڵ واتای سیمانتیکی ناکەین، کە زمان بەرجەستەی دەکات، بەڵکو مامەڵە لەگەڵ ئەو واتا پڕاگماتیکیانە دەکەین کەخەڵک لە ڕێگەی کردە قسەییەکانەوە دەیانگەیەنن .قسە لەسەر پەیوەندی نێوان زمان لەلایەک و دەوروبەری ڕودانەکە لەلایەکی ترەوە دەکەین .

بۆنموونە:

-•هێواش برۆ بۆئەوەی زووبگەیتەجێ.

-•زۆر ببیستەو کەم بڵێ.